

بررسی معماری مسجد جامع شهرک قدس

طرحی نو با حفظ الگوهای معماری سنتی

شهرک قدس یکی از محلات نوساز تهران است؛ برج های دهه ۷۰ به این سو در کنار خانه های ویلایی سبک مدرن آن، چهره ای متفاوت به بافت این محل داده است. از همین رو ست که مسجد جامع شهرک قدس نیز تلاش برای روایت مدرن مسجد است تا با بافت موطن خود همخوانی داشته باشد.

مسجد به عنوان عبادتگاه مسلمانان در طول اعصار از تحول و پویایی خاصی در کالبد و محتوا برخوردار بوده است. این امر از طرفی ریشه در حس پرستش موجود در فطرت آدمی داشته و از سویی حس زیبایی دوستی را با خود همراه کرده به طوری که مسجد را به تجلی گاه عبودیت و هنر تبدیل کرده است؛ هنری با مفاهیم معنوی و عبودی.

امیررضا شیرازی
معمار

کلمه «مسجد» ۲۲ بار و جمع آن «مساجد» ۶ بار و مجموعاً ۲۸ مرتبه در قرآن آمده است مهم ترین عبادت جمعی مسلمانان نیز در این مکان صورت می گیرد. از این روست که هر جا سخن از معماری اسلامی است، مسجد به عنوان سمبل و معرف این معماری مطرح است.

در ابتدای ورود دین اسلام در عصر ساسانی به ایران، مساجد به صورت بسیار ساده و بعضاً در محل آتشگاه ها احداث شدند. بعدها و به ویژه در دوره سلجوقی با توجه به مصالح در دسترس (آجر)، تزئینات و فرم های متناسب با کاربری مساجد برگزیده شد.

در ادامه و در دوره ایلخانان مسلمان شده، خرابی ها جبران و در زیر نظر وزیر با فرهنگ ایرانی، خواجه رشیدالدین فضل الله، بناهای مذهبی و آموزشی و عام المنفعه ساخته شد که یکی از آنها مساجد بودند. کاشی که در این دوره رواج یافت به عنوان یکی از مصالح در تزئینات مساجد به کار گرفته شد و از این پس با معماری مذهبی به ویژه مساجد عجین شد. معماران شیرازی و اصفهانی کوچانده شده به شمال شرقی ایران توسط تیمور و شاهزادگان تیموری، زیباترین نمونه های مساجد در عالم اسلامی را بنا نهادند که در عهد صفوی، توسط بنیان گذاران حکومت شیعی، به اوج تعالی رسید.

ویژگی های مساجد ساخته شده به عنوان الگو در طول این دوران مورد استفاده و تکرار قرار گرفت، هر چند تحولاتی از سوی معماران صورت می گرفت. در دوره قاجار نیز این گروه از بناهای مذهبی، با کم و زیاد شدن عناصر و ابتکاراتی در فرم و تزئینات ظهور یافت چنانچه در مسجد و مدرسه شهید مطهری (سپهسالار سابق) قابل رویت است. این تحولات به دلیل اعزام افراد برای تحصیل از زمان عباس میرزا در گونه های مختلف هنری به ویژه در معماری مشخص است. اما در دوره پهلوی اول و تضاد او با دین و مظاهر آن، مسجدی ساخته نشد و با رویکرد پهلوی اول به قدس به ویژه آلمان، نمونه های معماری متأثر از آن را به عرصه کشانید و در دوره پهلوی دوم این گرایش به قدس عمیق تر شد.

اما اینبار مسجد و عناصرش را با شکل و شمایلی متفاوت از آنچه در ذهن داشتیم نظاره می کنیم. در این مسجد دیگر خبری از آجر، کاشی، کتیبه های رنگارنگ، گنبد آجری با قوس های خاص و طاق های معماری ایرانی و... نیست

چنانچه معماران به ساخت دوایر دولتی، خانه های شخصی اعیان و کاخ ها گرایش یافتند، البته برخی از معماران تحصیل کرده در این دوران گاه نگاهی هم به پیشینه خود داشتند و از برخی فرم ها و تزئینات ابنیه مذهبی و باغ آرابی ایرانی در طرح های خود استفاده کرده اند. در این دوره تعدادی از مساجد هم بارویکرد سنتی و هم مدرن دیده می شود، مانند مسجد دانشگاه تهران و مسجد الجواد (ع).

با ظهور انقلاب اسلامی احداث ابنیه مذهبی افزایش و مساجد متعددی با رویکردهای مختلف در ایران و تهران بنا شدند.

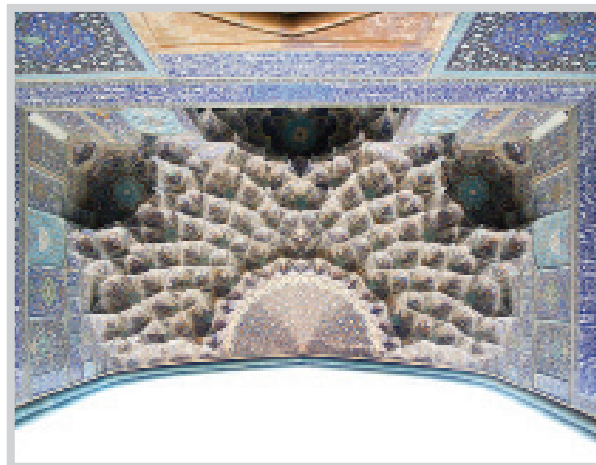
دسته ای از مساجد با رویکرد معماری مدرن احداث شدند (که در برخی شاید نتوان به آنها کاربری مساجد را نسبت داد) و برخی عینا همان مساجد سنتی و قدیمی بودند، اما در این بین برخی با الهام از ویژگی های معماری مساجد گذشته و با رویکرد به تکنولوژی و مصالح جدید، با بیانی نو طراحی و ساخته شدند که از این گروه می توان به مسجد جامع شهرک قدس اشاره کرد.

تاریخچه ساخت مسجد جامع شهرک قدس این مسجد ابتدا در سال ۶۹ توسط مهندس طوسی به شکل کاملاً سنتی و برگرفته از مسجد جامع یزد طراحی شد اما به دلیل مشکلات مالی پروژه متوقف شد. بعد در این منطقه کتابخانه ای ساخته شد که در آن نماز هم خوانده می شد. بعدها آن نیز خراب شد و در کنار آن کارفرما شروع به ساخت مجتمع تجاری کرد. با فروش مجتمع تجاری هزینه ساخت مسجد فراهم شد و مسجد امروزی با سبکی متفاوت دوباره توسط مهندس طوسی در سال ۷۵ طراحی شد و اجرای آن نیز تا سال ۷۹ به اتمام رسید.

درباره معماری مسجد جامع

در نگاه اول عناصر و اندام هایی که باید خود را بنمایانند و کاربری بنا را به بیننده معرفی کنند، کار خود را به خوبی انجام می دهند.

گنبد، مناره، سردر ورودی بلند و رفیع با تزئینات منحصر به فردش و... کفایت تا بتوان برای این بنا واژه مسجد را به کار برد. اما اینبار مسجد و عناصرش را با شکل و شمایلی متفاوت از آنچه در ذهن داشتیم نظاره می کنیم. در این مسجد دیگر خبری از آجر، کاشی، کتیبه های رنگارنگ، گنبد آجری با قوس های خاص و طاق های معماری ایرانی و... نیست.

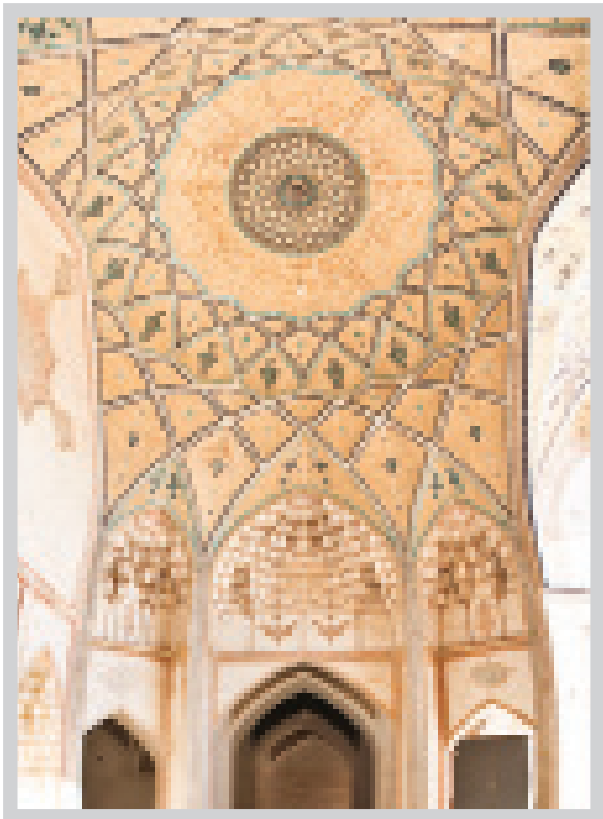
با توجه به پیشرفت تکنولوژی و ظهور مصالح جدید جایگزین جهت سهولت در اجرا و نیاز به بیان مفاهیم معماری مساجد متناسب با زمان و امکانات و فناوری های روز، این مسجد با حفظ الگوهای معماری سنتی مساجد، حفظ اندام های مسجد (گنبد، مناره، محراب، ایوان، هشتی یا کرباس، پیشخان، درآیگاه، میانسرا یا صحن، کفش کن، کمرپوش، گوشه و...)، و حفظ الگوهای (صحن چند ایوانی، بروار و میانوار و...)، حفظ حریم ها و آداب ورود سلسله مراتبی به صحن مسجد و شبستان، استفاده از کتیبه های منقوش به آیات قرآنی به صورت حجاری روی سنگ، نحوه ورود به شبستان از درگاه روبه روی محراب و رو به قبله، نحوه ورود نور به گنبدخانه و... توانسته است مسجدی مدرن با حال و هوای امروزی ولی مودب به آداب طراحی مساجد در گذشته را به نمایش بگذارد.

طراحی این مسجد در جدال با مساجد گذشته نیست و رد پای مدرنیسم را نیز به شکلی نمی بینیم که مفاهیم معنوی مسجد را زیر سوال ببرد یا آنها را دستخوش تغییر کند، بلکه فقط در انتخاب مصالح (سنگ روشن)، تغییر و خلاصه سازی در فرم عناصر و تزئینات و اضافه کردن فضاهای مورد نیاز امروز مانند سالن اجتماعات، کتابخانه تخصصی و... این تغییرات را مشاهده می کنیم.

▲ تزئینات زیر ایوان: بیانی جدید و متفاوت از مقرنس های زیر ایوان مساجد سنتی است (احجام خلاصه و ساده سازی شده به صورت مکعب های روی هم با حکاکی اسامی مبارک و نقوشی که به صورت دوبعدی و تخت بر سقف ایوان نقش بسته اند).

هشتی ورودی، تزئینات زیر طاق و پیش فضای ورود به میانسرا (صحن)

ورود به شبستان در جهت قبله است.

گنبد با قوس کند متفاوت با فرم گنبد های معروف و شناخته شده است؛ پنجره های با مشبک چوبی جهت ورود نور به گنبدخانه را کنترل می کند؛ حکاکی الله اکبر و اسامی مبارک الله و محمد (ص) روی سنگ بر جداره مسجد نقش بسته است.

